

**SOSYAL BİLİMLER ALANINDA
GÜNCEL KONULAR-II
(COVID-19 SALGINININ ETKİLERİ)**

EDİTÖRLER

Prof Dr. İsmail AKBAL

Doç. Dr. Ali ANTEPLİ

İÇİNDEKİLER

•Bölüm 1•

KÜRESEL SALGINLARIN TARİHEÇESİ VE COVID 19
Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN

•Bölüm 2•

PANDEMİ DÖNEMİNİN SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA
ETKİSİ
Prof. Dr. İsmail AKBAL

•Bölüm 3•

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE COVID-19 KAPSAMINDA YAPILAN MALİ
DESTEKLER
Doç. Dr. Ali ANTEPLİ
Arş. Gör. Yelda İNANÇ

•Bölüm 4•

COVID-19'UN PAZARLAMA STRATEJİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ
Doç. Dr. Hüseyin KOÇARSLAN

•Bölüm 5•

COVID-19 DÖNEMİNDE ÇALIŞANLARIN AİDİYET DUYGUSUNUN DEĞİŞİMİ
Öğr. Gör. Dr. Ayşe YAVUZ

•Bölüm 6•

DEVLET ALGISINDAKİ DÖNÜŞÜM, SOSYAL REFAH DEVLETİ, TÜRKİYE'DE
DEVLETİN SOSYAL YÖNÜ VE COVID-19
Öğr. Gör. Talip KURŞUNCU

•Bölüm 7•

COVID 19'UN E-TİCARETİN GELİŞİMİNE ETKİLERİ
Öğr. Gör. Memiş KARAER

•Bölüm 8•

COVID-19 PANDEMİSİNDE KÜRESEL TİCARET VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DIŞ
TİCARET ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Metehan ORTAKARPUZ

•Bölüm 9•

COVID-19 PANDEMİSİNİN İSTİHDAM AÇISINDAN ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Alper GEDİK

•Bölüm 10•

PANDEMİ SÜRECİNDE DEVLET MODELİNDEKİ DEĞİŞİM: MÜDAHALECI DEVLET
ANLAYIŞINA DÖNÜŞ VE SOSYAL REGÜLASYONLAR

Prof. Dr. İsmail AKBAL

•Bölüm 11•

PANDEMİ DÖNEMİNİN KARİYER GELİŞİMİNE ETKİSİ: KUŞAKLAR AÇISINDAN
BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Mukaddes GÜLER

Öğr. Gör. Fatma NALBANT

•Bölüm 12•

KÜRESEL FİNANSAL KRİZ VE COVID-19'DAN KAYNAKLANAN EKONOMİK
SONUÇLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Arş. Gör. Dr. Mustafa KARTAL

Dr. Öğr. Üyesi. Nihat DOĞANALP

•Bölüm 6•

DEVLET ALGISINDAKİ DÖNÜŞÜM, SOSYAL REFAH DEVLETİ, TÜRKİYE’DE DEVLETİN SOSYAL YÖNÜ VE COVID-19

Öğr. Gör. Talip KURŞUNCU

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
E-Posta: kursuncut@nevsehir.edu.tr*

DEVLET ALGISINDAKİ DÖNÜŞÜM, SOSYAL REFAH DEVLETİ, TÜRKİYE'DE DEVLETİN SOSYAL YÖNÜ VE COVID-19

Öğr. Gör. Talip KURŞUNCU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

E-Posta: kursuncut@nevsehir.edu.tr

1. Giriş

İnsanlık tarihi içerisinde birçok salgın ve pandemi durumu ortaya çıkmıştır. Son ortaya çıkan salgın ve pandemi sebebi ise Covid-19'dur. Covid-19 yalnızca sağlık problemi olmaktan öteye geçmiş, küresel anlamda ve devletler açısından birçok sosyal, toplumsal ve ekonomik sorunu da beraberinde getirmiştir. Ülkelerde işyerleri kapanmış, işsizlik artmış, sosyal yaşam durma noktasına gelmiş, seyahat ve sokağa çıkma yasakları uygulanmaya başlanmıştır. Üretim ve çalışmanın durması insanların daha fazla yoksullaşmasına sebep olmuştur. Durum böyle olunca devletlerden beklentiler sosyal anlamda fazlasıyla artmıştır. Aynı durum Türkiye açısından da geçerli olmuştur. Bu noktada devlet anlayışları içerisinde sosyal refah devletine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir.

İnsanlar yüzyıllardır devlet olgusuyla iç içe yaşamaktadır. Ancak devlete dair üzerine tam anlamıyla uzlaşmış ne bir tanımlama ne bir herkes tarafından kabul görmüş sorumluluk belirlemeleri yapılamamıştır. Dönemsel olarak devlete yüklenen sorumluluklar farklılıklar göstermiş, kimi zaman devlet geri planda tutulmuş, müdahale etmemesi gerektiği görüşü hâkim olmuş, kimi zaman ise devlet ekonomik, sosyal, toplumsal, siyasal alanda başrol olarak faaliyet yürütücü konumunda bulunmuş ve müdahaleci devletin olması gerektiği savunulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde aydınlanma düşüncesi ve sanayi devrimiyle birlikte modern ulus devletler meydana gelmiş, özellikle sanayileşmenin etkisiyle kapitalist sistem ve liberal görüş devlet anlayışında hâkim olmuştur. Serbest piyasa yapısına sahip bu anlayış, devletin piyasaya müdahale etmemesi gerektiği anlayışı üzerine kuruludur. Ancak 1929 ekonomik buhranıyla birlikte serbest piyasanın tek başına krize karşı duramadığı görüşü, özellikle iktisatçı John Maynard Keynes tarafından ortaya atılmış ve devletim piyasaya müdahale etmesi gerektiği, her alanda var olması gerektiği görüşüyle birlikte devlet yapısındaki anlayışta değişmeye başlamıştır. Devletin her alanda var olma amacı özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yaraların sarılması açısından devlet algısının sosyal refah devletine yönelmesine neden olmuştur. Bu noktada 1945-1970'li yıllar arasında sosyal refah devleti "altın çağ"ını yaşamıştır. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde de her alanda

harcama yapan devletlerin bütçe açıkları başlamış, kamu kesiminin harcamaları çok fazla artmış ve ekonomik krizler baş göstermeye başlamıştır. Ekonomik krizlerin yanına petrol krizleri de eklenince artık devletin piyasadan çekilmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmış, yeni sağ olarak adlandırılan devletin düzenleyici ve denetleyici rolüne atıf yapan, özelleştirmeyi destekleyen yeni bir devlet anlayışı oluşmuştur (Akbal, 2003). Ancak devlete yüklenen sosyal sorumluluk vatandaşların beklentisi içerisinden hiçbir zaman çıkmamış, devletten sosyal anlamını hiçbir zaman tamamen yitirmemiştir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde geçerlidir.

Çalışmada öncelikle devlet olgusunun ortaya çıkışı ve devlete dair algıdaki değişimlere değinilecek, devletin nasıl sosyal bir rol üstlendiği anlatılmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise Türkiye’de sosyal devlete tarihsel açıdan kısaca değinilecek, salgın ve pandemilerden bahsedildikten sonra Covid-19 üzerinde durulacaktır. Son tahlilde ise Covid-19 pandemisiyle mücadele kapsamında Türkiye’de sosyal devletin ortaya koyduğu politikalara değinilerek çalışma sonlandırılacaktır.

2. Devlet ve Devlet Algısındaki Değişim

Devlet kavramı yüzyıllar boyunca var olagelmiş sosyal bir yapıdır ve tarih süresince tartışılmalı, üzerinde tek bir tanıma ulaşılamamış, kökeni yani ortaya çıkışı, biçimi, çeşitleri, sınırları, gerekli olup olmadığı tanımlama çabasıyla birlikte tartışma konusu olmuştur. Farklı tarihsel dönemlerde farklı devlet tanımları yapılmış, dönemlere göre devletin belirli özellikleri ön planda olmuş ve tanımlarda bu şekilde gelişmiştir. Bazı düşünürlere göre devlet bir sınıf yapısıdır, bu görüş temelinde Marksistlerin görüşüdür ve onlara göre devlet günün birinde ortadan kalkacaktır (Akbal, 2017a: 55-56). Bazı düşünürlere göre devlet, sınıf kavramının ötesinde toplumun tamamını kapsayıcı bir yapıdır. Hegel gibi bazı düşünürlere göre ise devlet en üst yapıdır ve başlı başına bir amaçtır. Kimi düşünürlere göre ise devlet bir amaç değil toplumsal düzeni sağlayan ve koruyan bir araçtır. Özetle devlet üzerine kafa yoran düşünürlerin bir kısmı devleti toplumlar için ortadan kaldırılması gerekli en büyük sömürü vasıtası olarak görürken, bir kısım düşünür ise toplumların vazgeçemeyeceği yüce bir örgütlenme olarak görmektedir (Kapani, 2019). Dolayısıyla devlete dair düşünürlerin ortak bir tanımlaması veya kanısından bahsetmek yanlış olacaktır.

Devletin neden ortaya çıktığı sorusunun cevabı Platon’a göre, devletin bireylerin tek başlarına ve kendi kendilerine yeterli olamadıkları gerçeğinden doğmuş olmasıdır

(Tannenbaum, 2019). Toplumsal sözleşmeci düşünürlerle¹ göre de durum böyledir. Hobbes'a göre insan devletten önce doğa durumunda² yaşamaktadır. Hobbes açısından doğa durumu ile savaş aynı anlama gelmektedir. Savaş durumunda insanlar güvensiz hissetmekte ve korkuyla yaşamlarını devam ettirmektedir. Korku ise insanı iş birliği yapmaya, yani sözleşme yapmaya itmektir. Bu noktada güvenli bir yaşamsal alanın sağlanması akıl vasıtasıyla olacaktır ve güvenli ortamın ortaya çıkması için güç gereklidir. Bahsi geçen güç devleti temsil etmektedir. Güç bölünmemelidir; yasama, yürütme ve yargı egemen olanda toplanmalıdır. Amaç ise insan güvenliğinin sağlanmasıdır. Dolayısıyla devlet insanların güvenliğini sağlamak amacı ile ortaya çıkmıştır. Locke'ta doğa durumunu esas almaktadır. Ancak Locke'un doğa durumunda Hobbes gibi savaş hali yoktur, ona göre insan doğası gereği aklıyla hareket etmektedir ve akıl "insanlara, bütün insanlığa, herkes eşit ve özgür olduğundan, hiç kimsenin başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da sahip olduklarına zarar vermemesi gerektiğini öğretmektedir". Doğa durumu böyle bir yer iken neden devlet gerekli sorusunun cevabı ise Locke'a göre "insanların bir arada yaşamlarının ve kendilerini bir yöneticiye bağlı kılmalarının en mülkiyetin korunmasıdır". Ancak Locke devletin gerekliliğini yalnızca mülkiyetin korunmasına bağlamaz; ona göre doğa durumunda yaşanılmamasının en önemli sebeplerinden biri de insanların birbirlerini öldürme durumlarıdır. Doğa kanunlarına göre, bir insan başka bir insanın kanını döktüğünde diğer insanlar da onun kanını dökebilirler. Bu durumda doğa yasalarının uygulayıcısı tek bir güç yoktur, yani herkes yasaların uygulayıcısı konumundadır. Bu durum düzensizliğe yol açmaktadır. Bu düzensizliğin ortadan kaldırılması da ancak ve ancak insanların bir araya gelerek sözleşme yapması ve sivil bir hükümet kurmasıyla gerçekleşecektir (Akbal, 2011). Böyle bir hükümetin kurulması ise bir devletin varlığının ortaya çıkması anlamını taşımaktadır (Kılıç, 2014). Locke'a göre "devlet, sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur." (Locke, 1995; akt. Kılıç, 2014)³. Rousseau'da doğa durumundan yola

---

¹ Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau.

² "İnsanlar doğası gereği eşittir. Ancak eşit insanlar, hukukun olmadığı bir ortamda yaşamlarını sürdürmektedirler. Hobbes, insanların doğuştan eşit olduğu doğa durumunu, yani henüz bir devletin olmadığı bir durumu bu noktada tasarlamaktadır. Doğa durumunda insanlar eşit olsa da iki insan aynı şeyi istediğinde aralarında bir çekişme ve bunun sonucunda düşmanlık oluşmaktadır. Dolayısıyla doğa durumunda, eşitlikten kaynaklanan bir güvensizlik ve düzensizlikte ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile insanlar amaçları için birbirlerini yok etmeye ya da egemenlik altına almaya çalıştıklarında ortaya bir güvensizlik ve düzensizlik çıkmaktadır. Bu durumu Hobbes "insan insanın kurdudur" benzetmesiyle dile getirmektedir. İnsanın insanın kurdu olması onun doğasında vardır. Böyle güvensiz bir ortamın doğal sonucu ise savaştır" (Kılıç, 2014:102).

³ Bkz. John Locke, Hoşgörü Üstüne Bir Mektup, çev. Melih Yürüşen, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1995, s.7.

çıkılmaktadır. Ona göre doğa durumu en başta eşitliğin olduğu bir haldir. Ancak toplumsallaşma ve özel mülkiyetle birlikte eşitlik bozulmaya ve yozlaşma ortaya çıkmaya başlar. İnsanlar bu durumda kendi doğalarının vahşiliğini görerek bir güvenlik sağlayıcı yapıya ihtiyaç duymaktadırlar. Başka bir ifade ile toplumsal düzenin sağlanması için insanlar aralarında bir sözleşme yapmak zorunda kalmaktadır. Bu sözleşmede ise insanlar aslında sözleşerek genel iradeyi meydana getirmektedirler (Akbal, 2017b). Dolayısıyla insanlar hem kendi özgürlüklerini korumaktadırlar hem de belirli bir iradeye tabi olmaktadır (Kılıç, 2014).

Hukuk açısından bakıldığında ise en yaygın kullanılan tanım devletin kurucu unsurları ile yapılan tanımdır. Bu yaygın tanımda devletin kurucu unsurları bir araya getirilmiştir. Devletin, ülke, insan topluluğu ve iktidar olmak üzere üç ana unsurunun bulunduğu hemen hemen her düşünür tarafından kabul edilmektedir; bazen hukuk ve siyasal düzeni dördüncü unsur olarak ekleyenlerde vardır. Kurucu unsurlar birbirine bağlandığında ortaya çıkan tanım şu şekildedir: “Devlet, belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluştur.” (Kapani, 2019).

Soyut bir kavram olarak ise devlet ne sadece bir ülke ne sadece bir insan topluluğu ne sadece iktidar ne sadece siyasal ve hukuksal düzendir, ne de bunların toplamı veya sentezidir. Devlet bunların dışında veya ötesinde gözle görülemeyen, elle tutulamayan soyut bir kavramdır. Devlet, genel olarak “iktidarın kaynağı ve siyasal toplumun çatısı olarak düşünülmüştür. Aslında, tarihsel açıdan devlet, siyasal birleşmeyi ve bütünleşmeyi sağlayan bir simge, bir sembol olmuştur” (Kapani, 2019). Yine Heywood geniş anlamıyla devleti “kamu harcamaları ile finanse edilen toplumsal yaşamın örgütlenmesinden sorumlu kamu kurumları” şeklinde tanımlamıştır (Heywood, 2014).

Devletin yüzyıllardır tartışılan bir kavram olması yanı sıra, günümüz devlet anlayışına geçiş ne zaman olmuştur sorusunun cevabı ise modern devlete yani ulus devlet anlayışına dayanmaktadır. Devletin modern şekliyle ortaya çıkması 15. yüzyıla kadar olmamıştır, başka bir ifade ile ilk kez 15. ve 16. Yüzyıllarda Avrupa’da merkezi yönetim şekliyle modern devlet ortaya çıkmıştır. Modern devletin biçimi ulus devlet biçiminde tezahür etmiştir (Heywood, 2014). Modern devletin, ulus devlet şeklinde tezahürü ise ancak teknolojik gelişmeler ve bu gelişmeler ışığında yaşanan ekonomik dönüşüm ile aydınlanma felsefesi ve zihinsel dönüşüm ile sanayi devriminin hızlandırıcı etkisiyle mümkün olmuştur (Akıncı, 2012). Diğer bir deyişle Batı Avrupa topraklarında feodalitenin son bulması neticesinde başlayan ekonomik ve

siyasal dönüşümün devamı olarak modern devlet ortaya çıkmıştır ve modern devletin temeli de ulus kavramından oluşmaktadır (Durdu, 2009:39). Sanayi devrimi ile birlikte ekonomik yapıda meydana gelen dönüşüm, yeni iş alanlarının ortaya çıkması ile yeni sınıfların doğması, bunun neticesinde ekonomik yapıdaki dönüşümün siyasal yapıdaki değişimleri zorunlu kılması neticesinde devlet kurumunun da dönüşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümlerin zemininde kapitalist ilişkiler ile hızlı sanayileşme yatmaktadır. Kapitalizmin en önemli işleyiş mekanizması ise serbest pazar sistemidir. Serbest Pazar sürecinin ortaya çıkardığı eşitsizlik ve toplumsal hayat içerisinde oluşturduğu hasar, mevcut sisteminde değiştirilmesine yönelik birtakım arayışları beraberinde getirmiştir. Bu arayışlar ile sosyal devletin ortaya çıkması birbiri ile yakından ilgilidir (Durdu, 2009).

Devletler tarihsel ve toplumsal şartlar karşısında farklı biçim ve karakterlere bürünebilmektedir. Başka bir ifade ile dünyada yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler devlet anlayışında ve devletin rolünde ortaya çıkan değişimlerle yakından ilgilidir. Devletin ne gibi görev ve sorumlulukları yerine getireceği, ülkelerin tarihsel, sosyal, siyasal ve ekonomik yapısına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Ancak devlet biçim ve karakterleri süreçler içerisinde farklılık gösterse de birtakım özelliklerini günümüze değin korumuştur. Günümüz devlet anlayışının temeli olan modern devlette devletin görevi, toplumun belirli bir düzen içerisinde yaşamasını sağlamak ve adaleti yerine getirmek; bunun yanı sıra toplumun ortak ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretimini gerçekleştirmektir. Bu noktada teknolojik, sosyal ve ekonomik gelişmeler, sanayileşme, kentleşme ve sosyal devlet anlayışı gibi yenilikler sebebiyle toplumların mevcut kamu hizmetleri dışında yeni hizmetlere olan talepleri de artmıştır. Dolayısıyla devletler üstlenmiş olduğu klasik kamu hizmetlerinin yanı sıra sosyal ve ekonomik birtakım işlevleri de görevleri arasında saymaya başlamıştır. Önemli olan nokta devletlerin kamu hizmetlerinin sunumundaki çizgilerinin değişmesidir, devlet anlayışında meydana gelen değişimle birlikte devletin yapısal tarafını meydana getiren örgütsel durumu ve işlevsel tarafını meydana getiren kamu politikalarının belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi süreçleri de değişime uğramıştır (Altın, 2019). Devlet anlayışındaki değişim sürecine bakıldığında ilk olarak 1929 ekonomik buhranına değin varlığını sürdüren klasik liberal devlet anlayışı, daha sonra 1980'lere kadar varlığını sürdüreceği olan sosyal refah devleti anlayışı ve 1980'lerden günümüze değin hâkim olan yeni sağ temelli devlet anlayışı ele alınacaktır. Çalışmanın özü itibarıyla sosyal refah devleti üzerinde daha çok durulacaktır.

2.1. Klasik Liberal Devlet Anlayışı

Klasik liberal devleti anlayışının temelinde, sanayi devrimi ile başlayan liberal ekonomik bakış açısı yer almaktadır. Bu devlet anlayışı, 1929 ekonomik buhranına değin devam eden süreci kapsamaktadır (Altın, 2019). Klasik iktisat okulunun kurucusu olarak görülen Adam Smith 1776 yılında yayınladığı “Ulusların Zenginliği (The Wealth Of Nations)” isimli kitabında klasik liberalizme dair temel ilkeleri ortaya koymuştur. Smith’e göre ekonominin işleyişinde doğal bir düzen mevcuttur ve Smith bu düzene “görünmez el” ismini vermiştir (Aktan, 1995). Klasik liberal anlayışa göre devlet, kötü bir girişimci olarak israfa yol açmaktadır ve kaynakları verimsiz bir şekilde tüketmektedir. Dolayısıyla devlet ekonomik ve sosyal alanda mümkün olduğunca yer almamalıdır. Devletin ekonomiye müdahalesi ekonominin “doğal denge”sini ve rekabeti bozacaktır, bu nedenle devletin asli görevi rekabeti sağlayacak şekilde düzenlemeler yapmak ve rekabete olumsuz etkisi olan her türlü yapıyı ortadan kaldırmaktır (Altın, 2019). Başka bir ifade ile klasik liberalizm, piyasanın sağlamakta güçlük çekeceği veya sağlayamayacağı toplumun tamamına fayda sağlayacak adalet, güvenlik, eğitim, sağlık ve altyapı benzeri hizmetler haricinde devletin ekonomik yapıya müdahale etmemesini öngörmektedir (Çevik, 2010).

Özetle, klasik iktisadi görüşe sahip düşünürlere göre görünmez elin, bir başka deyişle fiyat mekanizmasının sosyal refahı en üst düzeyde sağlayacaktır. Onlara göre devletin “sosyal adaleti” yerine getirme gibi bir görev izlemesinin ve kaynakları veya gelirleri yeniden dağıtan politikaları takip etmesinin, piyasanın işleyen doğal düzeni bozacağına inanmaktadırlar, bu nedende devletin müdahalesine karşı çıkmaktadırlar⁴. Devlet yalnızca girişimciliği özendirmeli, özel mülkiyeti garanti altına almalı ve bireylerin veya piyasanın yerine getiremeyeceği kamusal hizmetleri yerine getirmeli, mevcut sistemi korumalıdır (Tayyar & Çetin, 2013). Bu hali ile bakıldığında devletin görevi sosyal açıdan herkesi eşit hale getirmek değil, yalnızca eşit şartları sağlamaktır.

Ekonominin doğal bir düzen içerisinde olduğu görüşünün, ekonomik modellerde hâkim olduğu dönemlerde ekonomik krizler baş göstermeye başlamış, son noktada 1929 ekonomik

---

⁴ Klasik iktisadi görüş içerisinde devletin sosyal yardımları konusunda görüş farklılığı olan düşünürlere bulunmaktadır. Bu noktada sosyal refah devletine tamamen karşı çıkanlar olduğu gibi sınırlı şekilde yoksullara yardımı kabul eden düşünürlere vardır. Smith rekabetin bulunduğu serbest piyasalarda uzun dönemde yoksulluğun ortadan kalkacağını ve toplumun tümünün refaha ulaşacağını savunmaktadır. Malthus’a göre yoksullara yapılacak yardımlar bireyleri fakirliğe ve bağımlılığa itecektir, dolayısıyla devlet sosyal yardım yapmamalıdır. J.S. Mill gibi düşünürlere ise devletin sosyal güvenlik ve gelir eşitsizliği noktasında sınırlı devlet müdahalesini kabul etmektedir (Tayyar & Çetin, 2013:114).

buhranı ile birlikte klasik iktisadi düşüncenin krizler karşısında etkisiz olduğu görüşü ağır basmaya başlamıştır. Bu noktadan sonra devletin ekonomik hayatta yer alması gerektiği görüşü ile birlikte sosyal refah devleti anlayışına geçiş başlamıştır.

2.2. Sosyal Devlet (Refah Devleti) Anlayışı

Üzerinde uzunca yıllar tartışılmış olan refah devleti kavramını İngilizceye ilk olarak Archbishop Temple kazandırmıştır. Ancak refah devleti kavramsal olarak 1942 ve 1945 yıllarında yayınlanan “Beverige Raporları”nda benimsenmiştir. Raporlara göre devlet “beşikten mezara kadar” sorumlu olarak görülmüştür (Altın, 2019). Sosyal refah devleti, devletin vatandaşlara karşı sorumlulukları açısından beklentinin arttığı bir devlet anlayışıdır.

Sosyal refah devleti anlayışının ortaya çıkışında birçok nedenden bahsetmek mümkündür. Ancak bu nedenlerden en önemlisi ve etkilisi 1929 ekonomik buhranı ve bu buhrana dair çözüm arayışlarıdır. John Maynard Keynes’in öne sürdüğü “müdahaleci devlet” temelli çözüm önerileri Avrupa ve ABD’de büyük oranda kabul görmüş ve uygulanmaya başlanmış, bunun doğrultusunda da “eli açık bir devlet tipinin” doğuşuna olanak sağlanmıştır. Kapitalist sistemi buhrandan kurtaracak olan Keynesyen politikalar devlet müdahalesine dayalı olarak 1980’li yıllara değin birçok ülkede uygulanmaya devam etmiştir (Özdemir, 2010). Modern devletin geçirmiş olduğu dönüşümler açısından refah devleti, özellikle 1945-1975 yılları arasında önemli bir evreyi oluşturmuştur (Durdu, 2009). Başka bir ifade ile sosyal refah devleti anlayışının ortaya çıkışı 1929 ekonomik buhranı neticesinde olsa da yaygın bir şekilde kabul görmesi ve hayata geçirilmesi gelmesi II. Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda olmuştur. Sosyal güvenlik, sosyal yardım, ekonomik istikrar ve refaha yönelik uygulamalar bu yıllarda evrensellik kazanmıştır (Altın, 2019). Sosyal refah devleti anlayışının evrensellik kazanmasının II. Dünya Savaşı sonrasına rastlaması tesadüf değildir. Savaşın ortaya çıkardığı yıkım karşısında devletler, ortaya çıkan yaraları sarmak amacıyla sosyal uygulamalara ve politikalara girişmiştir.

Sosyal refah devletinin temelinde toplumsal refahın üst düzeye çıkarılması amacı ile sosyal güvenlik kurumlarının oluşturulması ve adaleti sağlama yer almaktadır. İçerik olarak farklı bir devlet anlayışı meydana getiren bu anlayış istihdam, ücret politikaları, vergi ve gelirin dağıtılmasını düzenlemeyi; eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaştırılmasını ve dar gelirlielerin korunmasını ilke edinmektedir (Aydın & Çakmak, 2017). Sosyal refah devleti anlayışı, liberal ekonomi uygulamalarının kaynakların dağılımında ortaya çıkardığı dengesiz bölüşüm karşısında devlet müdahaleciliği temelinde gelişmiştir. Bu noktada

müdahaleden anlaşılması gereken devletin birtakım sorumluluklar olarak kaynaklardan ve gelirden gereğince yararlanamayan bireylerin temel ihtiyaçlarını gidereceğine dair bazı güvenceler ortaya koymasındır. İşsizlik, sağlık sigortası gibi sigorta sistemlerinin oluşturulması, eğitimin ücretsiz verilmesi, çocuk ve aile yardımları, ucuz barınma imkanlarının sağlanması gibi güvenceler ve uygulamalar yoksulluğun azaltılmasına yöneliktir. Bahsi geçen uygulamaların amacı, toplum içerisindeki eşitsizliklerin tamamen giderilmesi değildir, eşitsizlikler neticesinde toplumsal yaşamın sürdürülemez bir hal almasının önüne geçmektir (Aydın & Çakmak, 2017). Sosyal devleti Briggs aşağıda yer alan üç maddeyi bilerek ve isteyerek gerçekleştiren devlet olarak sosyal refah devletine tanımlamaktadır (Briggs, 1961:228).

1. “Bireyin veya ailenin refah ve gelir düzeyini piyasadan bağımsız asgari bir gelir düzeyini garanti etmek”,
2. “Bireylerin ve ailelerin, hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi muhtemel sorunlardan kaynaklanan toplumsal durumların seviyesini düşürerek aile içi krizleri engellemek ve güvensizliğin kapsamını daraltmak”,
3. “Statü ve sınıf ayrımı yapılmaksızın, yani dini, dili ve ırkı ne olursa olsun, bütün vatandaşlara en iyi standartlarda sosyal hizmet sağlamak”.

Briggs’e göre sosyal refah devleti, piyasanın gücünü yukarıda ki maddelerde yer alan konularda değiştirmek için (politika ve yönetim yoluyla) organize gücün kasıtlı olarak kullanıldığı bir devlettir (Briggs, 1961).

Devletin sosyal refah politikalarını yerine getirebilmesi için kullanabileceği iki önemli araç vardır. Bunlar devletin yapacağı sosyal harcamalar ve vergilerdir. Hangi aracın tercih edileceği ve ne derecede kullanılacağı ise ülkenin, toplumun ve dönemin şartlarına göre devletler tarafından belirlenmektedir. Sosyal harcamalar OECD tarafından “aileyi ve bireyi, refah düzeyinin düşmesine sebep olan her türlü olumsuz durumdan korumak için, kamu kuruluşları ya da özel kuruluşlar tarafından verilen destekler ve finansal katkılar” şeklinde tanımlanmaktadır. Bahsi geçen destek ve katkılar bir ailenin veya bireyin ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin doğrudan sağlanması veya nakit yardımı şeklindedir. Yine emek gelirinden elde edilen sosyal kesintiler, yani vergiler, sosyal sigorta sandıklarına aktarılarak emeklilik ödemeleri ve işsizlik ödemeleri gibi telafi ödemelerinde kullanılmaktadır. (Aydın & Çakmak, 2017). Sosyal devletin ihtiyacı olanlara yapacağı ödemeler için vergileri birer araç ve finansman kaynağı olarak kullanması, vergilerin sosyal devletin kaldıraçlarından olduğunun en büyük göstergesidir.

Sosyal refah devleti anlayışı sebebiyle 1960'lı yıllardan sonra devletten beklenti sürekli artmış, devletlerde farklı alanlarda faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Özellikle eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, enerji, çevre, bankacılık, ulaşım, tarım, sigortacılık vb. birçok alanda devlet işletme sahibi gibi doğrudan doğruya politika uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla sosyal refah devleti anlayışı ile devletin ekonomik alanda payının artması ile kamu kesimi büyümeye başlamış ve kamu harcamalarının ortaya çıkardığı mali tablo bütçe kaynakları tarafından karşılanamaz hale gelmiştir. Bu durumda kaynak sağlama açısından kamu borçlarını artırmış, bütçe açıkları meydana gelmiş ve kamu kesiminin verimsizliği yönünde bir görüş ortaya çıkmaya başlamıştır (Yılmaz, 2001). Yine devlet harcamalarındaki artışın finansmanı için devletlerin normal şartlarda sosyal açıdan eşitliğin sağlanmasında bir araç olarak kullanılan vergileri artırması ve devletlerinde beklenen düzeyde kamu hizmeti sunamaması devletin ekonomiye müdahalesinin sorgulanmasına sebep olmuştur (Çevik, 2010). Bunun yanı sıra 1970'li yıllarda meydana gelen ekonomik krizler ve siyasal dönüşümler sosyal refah devleti politikalarının değişmesi sonucunu doğurmuştur (Durdu, 2009). Son tahlilde 1970 sonları ve 1980'li yıllarda devletin müdahaleciliğini kabul eden Keynesyen politikalar sorgulanmaya başlanmış ve devletin her alanda olmasının verimli olmadığı görüşü hakim olmuştur.

2.3. Devlet Anlayışında Yeni Sağ Akımı

1970'li yıllarda ekonomilerde yaşanan stagflasyon⁵ krizi ile birlikte petrol fiyatlarındaki yükseliş yeni bir süreci ortaya çıkarmıştır. Bu süreç günümüze değin etkileri devam eden ve yeni sağ olarak isimlendirilen anlayıştır (Altın, 2019). Yeni sağ fikri, klasik liberalizmin çağdaş yorumu şeklinde nitelendirilmektedir. Piyasa ekonomisini özgürlüğün korumacısı olarak gören bu anlayışta demokrasi ise özgürlük olarak tanımlanmaktadır, dolayısıyla demokratikleşme ancak ve ancak piyasa ekonomisi yoluyla olabilmektedir. Bu düşüncenin ortaya çıkması, 20. yy boyunca kamu kesiminin yani devletin aşırı büyümesi neticesinde bireysel özgürlüklerin baskılanmasından dolayıdır. Devlet bürokrasisi giderek yavaşlamış, elindeki kaynakları verimsiz ve israf ederek kullanmıştır. Bu sebeple yeni sağ akımı siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetim bazında çok boyutlu bir dönüşümü içermektedir. Yeni sağ akıma göre, kamunun faaliyet gösterdiği alanların küçültülerek özel kesim yönetim anlayışının bu alanların yapılandırılmasında temel alınması gerekmektedir. Netice olarak, yeni sağ akımın etkisiyle kamu sektörü yerine özel sektöre eğilim gösterme ve bürokrasiden uzaklaşma eğilimi dikkat çekmektedir (Özer, 2008). Bu noktada 1929 ekonomik buhranı

⁵ “Ekonomide durgunlukla enflasyonun bir arada yaşanması durumu”.

öncesinde var olan yeniden piyasa ekonomisine dönüş söz konusudur. Ancak devletin bir düzenleyici olarak varlığı devam etmektedir.

Yeni sağ yaklaşımda, özellikle ekonomik politikalar devletin neleri yapıp neleri yapmayacağında etkin bir belirleyicilik sergilemiştir. 1980’li yıllardan itibaren devlet yapısı küçültülerek devletin kamusal hizmetleri doğrudan doğruya sunması yerine, bu hizmetlere yönelik düzenleyici görevler üstlenmesi amaçlanmıştır. Başta İngiltere ve ABD olmak üzere batılı ülkelerde bu anlayış benimsenmiştir. İngiltere ve ABD’de devleti küçülterek yeniden yapılandırmak isteyen partiler ülkelerin başına gelmiştir. İngiltere’de Margaret Thatcher ve ABD’de Ronald Regan yeni sağ iktidarlar olarak başa gelmiş ve kamu sektörünün yapısı ile devletin faaliyet alanını, kamunun hizmet görmedeki yöntemlerini yeniden yapılandırmaya başlamışlardır. Bu yapılandırmanın temelinde devletin daha az müdahalede bulunarak ekonomideki etkinliğin artacağı ve bununla refah seviyesine yansıtacağı şeklindedir. Bu hali ile yeni sağ yaklaşımı özelleştirmeyi savunan ve bunu da küreselleşme ile destekleyen bir yaklaşımdır. Bu devlet anlayışı halen varlığını devam ettirmekle birlikte temelinde düzenleyici devlet olgusu yer almaktadır (Altın, 2019).

Özetle, 1970’li yıllarda meydana gelen ekonomik krizler ve devletin sosyal hali sebebiyle kamu harcamalarındaki artış, bütçelerin bu harcamalar dolayısıyla açıklar vermeye başlaması, sosyal refah devletine dair eleştirileri beraberinde getirmiştir. Son tahlilde 1970’li yıllardaki ekonomik krizlerin etkisi ile devletin artık ekonomik alana müdahalesinin azaltılması gerektiği, çıkış yolunun piyasa ekonomisi ile gerçekleşeceğine ancak bu ekonomik alanda da devletin yine bir düzenleyici olarak kalması gerektiğine dair görüş hâkim olmaya başlamıştır. Yeni sağ olarak adlandırılan bu görüş devletin küçültülmesini, faaliyet alanının sınırlandırılmasını ancak kamu hizmetine dair alanlarda düzenleyici ve denetleyici olarak kalmasını öngörmektedir.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, dönemselsel olarak devlet anlayışları değişse de her bir devlet anlayışının birtakım özelliklerinin diğer anlayış ve dönemlere de geçtiğidir. Bu durum Türkiye’de Sosyal Devlet başlığı altında daha net anlaşılacaktır. Yeni sağ akımın etkili olduğu devlet anlayışlarında dahi devletin sosyal yönünden tamamen vazgeçilmemiştir.

3. Türkiye’de Sosyal Devlet

Sosyal devlet veya diğ er ismi ile refah devleti anlayışının Türkiye’deki gelişimi üzerinde durmak Covid-19 pandemi süreci açısından Türkiye’de refah devleti anlayışının ne anlama geldiğini anlamak açısından faydalı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde sosyal politikalardan elbette ki bahsetmek mümkündür. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik büyümeye öncelik verilmesi ve aynı dönemde toplumsal dayanışmanın varoluşu, en başta işçi haklarına yönelik politikalar belirlenmesine neden olmuştur. Yine de bu dönemlerde sağlık hizmetleri ile ilköğretimin ücretsiz olarak verilmesi sosyal refah devleti anlayışıyla uyuşmaktadır. 1960 yılına değ in birtakım düzenlemeler ve çabalar söz konusu olsa da asıl sosyal devletten bahsedilebilmesi 1961 anayasası ve sonrasına dayanmaktadır. 1961 Anayasası ile birlikte sosyal devlet anlayışı anayasal bir ilke halini almış, sosyal güvenlik anayasal bir hak olarak tanınmıştır⁶. 1961 Anayasası, sosyal hakları güvence altına almakla kalmayıp sosyal güvenliğ e yönelik teşkilatlarında kurulmasına öncülük etmiştir. 1970’lerde sosyal refah devletine dair uygulamalar önemini yitirmiş, Türkiye’de bu süreçten etkilenmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile ekonomik alanda köklü değ işimler yapılmış, 12 Eylül 1980 darbesi ile de siyasal ve sosyal alan otoriter rejim değ işikliğine uğramıştır (Karaca & Çam, 2019). Bahsi geçen süreçler elbette ki Türkiye’de sosyal refah devleti anlayışı ve bu doğrultudaki politikaları olumsuz şekilde etkilemiştir (Yay, 2014). 1982 Anayasası ise 1961 Anayasası gibi vatandaşlara bazı sosyal ve ekonomik haklar tanısa da sosyal devlet ilkesini ekonomik ve mali önceliklerin arkasında bırakmıştır⁷ (Karaca & Çam, 2019). Son tahlilde ise AB üyelik süreciyle birlikte Türkiye’de sosyal politikalar yeniden gelişim göstermiştir (Batur, 2011). Ayrıca bireylerin kötü yaşam koşullarında bulunmalarının çatışmalara neden olacağı, bu durumun zamanla halkın sisteme karşı tavır takınmasına neden olacağı görüşü, vatandaşların rızasını kazanmak açısından sosyal devletin varlığını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla yeniden 2000’li yıllara gelindiğ inde devlet müdahaleciliğ i dönüşüm yaşasa da sosyal devlet varlığını muhafaza etmiş ve bireylerin yaşam kalite ve standartlarını iyiye götüreceğ i şekilde sosyal alana ve ekonomiye

---

⁶ 1961 Anayasası **madde 2**–“Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir”. **Madde 41**–“İktisadî ve sosyal hayat, adâlete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraş ır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiğ i önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir.”

⁷ 1982 Anayasası **madde 65**–“Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliğ i ölçüsünde yerine getirir.”

müdahalesini sürdürmüştür (Karaca & Çam, 2019). Özetle Türkiye Cumhuriyeti tarihinde devletin sosyal yönü devlet anlayışında değişimler yaşansa da her zaman var olmuştur.

4. Salgınlar ve Pandemi

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “salgın” sözcüğü “kısa zamanda çevredeki insan, hayvan veya bitkilerin büyük bir bölümüne bulaşan” veya “bir hastalığın veya başka bir durumun yaygınlaşması ve birçok kimseye birden bulaşması” olarak tanımlanmaktadır (TDK Sözlüğü, 2019:2018). Salgınla eş anlamlı olarak “epidemi” sözcüğü kullanılmaktadır. Epidemi veya salgın, “sınırları belirli bir alanda enfeksiyonun yayılmasıdır”, buna karşın salgın birden fazla ülkede görülürse ismi “pandemi” olmaktadır (Develi, 2020:8). Dolayısıyla pandemi sözcüğünün Türkçe sözlükte bir tanımlaması henüz yoktur⁸. Epidemi ve pandemi arasındaki fark ise yayılım ölçeği olarak epideminin daha küçük ölçekli bir alanda oluşması, pandeminin ise ülkeler arasındaki büyük bir ölçeği ifade etmesidir.

Dünya tarihine bakıldığında birçok salgından bahsedebilmek mümkündür. Bu salgınlar toplumlari her alanda derinden etkileyen olaylardır. İnsanların bir arada yaşamaya başlamaları ve kentleşmeyle birlikte salgınların etkileri katlanarak artmış ve salgın çeşitleri çoğalmıştır. Son olarak Covid-19 salgını küreselleşmenin de etkisiyle küresel olarak yayılmış ve küresel bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların sosyal yaşamlarında değişikliklere ve ekonomilerde yavaşlamalara neden olmuş. Ekonomik etkilerinden bütün dünya etkilenmiş, ekonomik olumsuzlukların sosyal etkilerini de ortaya çıkmıştır (Türk, Ak Bingül, & Ak, 2020).

Her bir salgının ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri olabilmektedir. Bu noktada Covid-19 salgını insanlık tarihi açısından ilk salgın değildir. Bu noktada tarihsel süreç içerisinde yaşanan Covid-19 öncesi salgınlar ve yol açtığı ölümlerin sayısı Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Dünya Salgınlar Tarihi

Tarih	Salgın	Tahmini Ölüm Sayısı
165-180	Antoninler Vebası Salgını	5 milyon
541-542	Justinianus Vebası	30-50 milyon
735-737	Japonya Çiçek Hastalığı Salgını	1 milyon

⁸ Türk Dil Kurumu, Covid-19 ile insanların hayatında sıkça duymaya başladıkları “pandemi, epidemi, bulaş, filyasyon, entübasyon, entübe, immün, immün sistem” gibi tıbbi terimlere karşılık bulma yönünde çalışma başlatmış durumdadır. Bahse geçen sözcüklerin Türkçe karşılıklarının 2022 yılında Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde yer alması planlanmaktadır (www.gazeteduvar.com.tr).

1347-1351	Kara Ölüm (Veba)	200 milyon
1520-	Yeni Dünya Çiçek Hastalığı Salgını	56 milyon
1629-1631	İtalya Vebası Salgını	1 milyon
1665-	Londra Büyük Vebası Salgını	100 bin
1817-1923	Kolera Salgınları (6 defa)	+1 milyon
1885-	Veba Salgını (3'üncü)	12 milyon (Çin ve Hindistan)
1800'ler sonu	Sarı Humma Salgını	100-150 bin (ABD)
1889-1890	Rus Gribi Salgını	1 milyon
1918-1919	İspanyol Gribi Salgını	40-50 milyon
1957-1958	Asya Gribi Salgını	1,1 milyon
1968-1970	Hong-Kong Gribi Salgını	1 milyon
1981-Günümüz	HIV/AIDS	25-35 milyon
2002-2003	SARS Virüsü	770
2009-2010	Domuz Gribi	200 bin
2014-2016	Ebola	11 bin
2015-Günümüz	MERS	850
2019-Günümüz	COVID-19 Salgını	4.539.723 (03.09.2021)

Kaynak: LePan, 2020.

Not: COVID-19 verileri WHO (Dünya Sağlık Örgütü) 03.09.2021 verileri ile güncellenmiştir⁹.

Covid-19 salgını verileri her geçen gün değişmektedir. Halen devam eden ve insanların yaşamlarını yitirmesine neden olan bir salgın olduğu için Covid-19'un neden olduğu ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne bildirilen ölüm sayılarında artış olmaya devam edecektir.

4.1. COVID-19 Nedir?

Covid-19 virüsü, hayvanlardan insanlara bulaşan koronavirüs ailesinin bir üyesidir. 2019 yılında Çin'in Vuhan şehrinde ilk kez Aralık ayı içerisinde öksürük, nefes darlığı ve ateş gibi belirtiler gösteren bir grup hasta üzerinde yürütülen araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanan bir virüsdür (Covid-19 Nedir?, 2020, www.covid19.saglik.gov.tr). Bu durum Covid-19'un Vuhan'da çıktığı görüşünü hakim kılsada henüz bu virüsün nereden ve nasıl çıktığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

⁹ Bkz. World Health Organization, <https://covid19.who.int/>

Koronavirüs ailesi hem hayvanlarda hem de insanlarda hastalığa sebep olabilmektedir. İnsanlarda basit soğuk algınlığından MERS (Ortadoğu Solunum Sendromu) ve SARS (Şiddetli Akut Solunum Sendromu) gibi şiddetli hastalıklara yol açabilmektedir. Covid-19'dan kastedilen virüs ise SAR-Cov-2 virüsüdür. Bu virüsün belirti göstermeden bir insanda yaşayabildiği bilinsede çok yüksek oranlarda öksürük, nefes darlığı, ateş gibi belirtileride vardır. Şiddetli seyreden hastalıklarda zatürre, böbrek yetmezliği, solunum yetmezliği ve ölümler görülmektedir. Virüsü taşıyan hastaların öksürük ve aksırma gibi fiilleri sonucunda ortalığa saçılan damlacıkların solunmasıyla veya bu parçacıkların yapıtığı yüzeylere dokunduktan sonra yüz, göz, burun, ağız gibi yerlere temas edilmesiyle de virüs bulaşabilmektedir (Covid-19 Nedir?, 2020, www.covid19.saglik.gov.tr).

Salgınlar, insanlık tarihi açısından yeni olaylar değillerdir. Tarih boyunca çeşitli toplumlarda çeşitli salgınlar ortaya çıkmıştır. Ancak teknolojik gelişmeler, özellikle ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve küreselleşmenin yani dünyanın bir köy haline gelmesinin etkisi ile Covid-19 çok kısa bir sürede yerel bir problem olmaktan en azından belirli bir bölge veya topluluğun problemi olmaktan çıkıp bütün dünyanın ve bütün insanlığın problemi olmuştur. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bir müddet yerel bir sorun olarak görülen Covid-19 virüsünün öncelikle Çin'e komşu ülkelere ardından da Avrupaya ve zamanla dünyaya yayılmasıyla birlikte Covid-19 salgını küresel bir boyut kazanmıştır (Aysan, 2020). Küresel düzeyde yayılım göstermesiyle birlikte virüsün ülkemizde ilk olarak görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi ilan edilmiştir (Uçar & Kıdemli, 2021:80).

4.2. Türkiye'de COVID-19 ve Sosyal Devlet

Covid-19 pandemi süreci, sosyal devlet anlayışının bir anlamda sınavı olarak belirlemiştir. Bu noktada sosyal devlet anlayışının ve sosyal devletin görevlerinin ne derece yerine getirdiği veya getirebildiği içerisine girdiği sınavda ne ölçüde başarılı olduğunun göstergesidir.

Covid-19 salgınının başlangıcından itibaren ulusal düzeyde yayılması, devletin salgınla mücadelesinde kapasitesinin sınındığı bir süreci başlatmıştır. Salgının küresel ortamda hızla yayılması gelişmemiş, az gelişmiş veya gelişmiş ülke farketmeksizin devletlerin sosyal güvenlik sistemlerinin hızla tepki gösterememesi sonucunu doğurmuş, bulaşı azaltacak önlemlerin alınması ve hatta koruyucu malzemelerin üretilerek dağıtılmasında ülkeler sınıfta kalmıştır. Salgın yalnızca sağlık sektörünü etkilememiş, ekonomik, siyasi, toplumsal

etkileride ortaya çıkmıştır. Bu noktada devletin sosyal refahı sağlama üzerindeki rolü yeniden gündeme gelmiştir. Genellikle ülkeler karantina ve kapanma, sağlık, ekonomi ve sosyal alanlarda politikalar izleme, sosyal hizmet ve sosyal güvenlik ile sosyal yardımlar, sübvansiyonlar gibi araçları kullanarak Covid-19 salgınıyla mücadele yolunu seçmiştir (Urhan & Arslankoç, 2021:947). Bahsi geçen araçların ne derecede kullanıldığı ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte genelde kullanılan araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Covid-19 süreciyle birlikte birçok ülke kendi içinde önlemler almıştır. Ancak bazı ülkeler (İtalya, İspanya gibi) salgınla daha erken karşı karşıya kaldığı için önlemleri almakta geç kalmışlardır. Bu noktada Türkiye'nin diğer ülkelere nazaran daha geç salgınla karşılaşması tedbirler açısından önemlidir. Türkiye pandemiye hazırlanmak açısından öncelikli olarak 2006 yılında "Küresel Bir Grip Salgını (Pandemi) Konusunda Yapılması Gereken Hazırlıklar"¹⁰ ismi ile bir "Ulusal Pandemi Planı" oluşturmuş, 2019 yılında ise "Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı"¹¹ devreye sokulmuştur. Bu plan doğrultusunda iller bazında "Pandemi Koordinasyon Kurulları ve Operasyon Merkezleri" meydana getirilmiştir. Yine "Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü" bünyesindeki "Halk Sağlığı Acil Operasyon Merkezi"nde 7 gün 24 saat görev başında bulunan ekipler oluşturulmuştur. Bu ekiplerin yanı sıra bir bilim kurulu¹² meydana getirilmiştir. Yine Covid-19'a dair birçok doküman ve belge oluşturularak yayımlanmış, vakalardan yola çıkarak takip yapılabilmesi için "HSYS" ("Halk Sağlığı Yönetim Sistemi") devreye sokulmuştur. Ayrıca hastalığın teşhisinde kullanılan birçok kit temin edilmiş, ilk etapta yurtdışı uçuşlar askıya alınmış ve yabancı uyruklu kişilerin ülkeye girişi engellenmiş veya riskli bölgelerden gelen kişilere 14 günlük karantina uygulanmaya başlanmıştır¹³. Çalışma hayatında ise öncelikli olarak kronik hastalığı bulunan bireylere idari izin verilmiş, eğitim faaliyetlerinin yüz yüze olmasına ve eğlence mekanlarının faaliyetlerine ara verilmiştir. Bunun yanı sıra şehir içi ve şehirlerarası ulaşımına dair düzenlemeler getirilmiş, toplu yaşamın olduğu devlet kurumları için tedbirler alınmış, sokağa çıkma kısıtlamaları uygulamaya konulmuştur (Demirbilek vd., 2020). Zamanla vaka sayılarının artmasıyla birlikte ara verilen eğitime çevrimiçi olarak uzaktan

---

¹⁰ Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060823-4.htm>

¹¹ "Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı" için bkz. https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf

¹² Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın başkanlığını yaptığı ve 31 bilim insanının yer aldığı Covid-19 ile mücadele için kurulmuş olan kuruldur.

¹³ Yabancı uyruklu kişilere dair uygulamalar geçici olmuş, zamanla terkedilmiş ve bu kişilerden Covid-19 testi istenmesinden vazgeçilmiş, birçok yasaktan muaf tutulmuşlardır.

devam edilmesi kararı getirilmiş, “Kontrollü Sosyal Hayat” politikasıyla birlikte hafta sonu ve resmî tatillerde sokağa çıkma kısıtlamaları devreye sokulmuş, 20 yaş altı ve 65 yaş üstü vatandaşlara çeşitli sokağa çıkma yasakları uygulanmış, mesailer hakkında uzaktan çalışma veya rotasyonlu çalışma gibi düzenlemeler getirilmiş, birçok alanda HES kodu zorunluluğu devreye sokulmuştur. Bahsi geçen yasaklar ve kısıtlamalar hizmet sektörü ve günlük işlerde çalışanlar açısından gelir kaybına neden olmuş, yoksulluğu daha da artan kesimler sosyal yardım ve hizmetlere ihtiyaç duyanlara eklenmiş ve bu yardımlara ihtiyaç duyanların sayısı da artmıştır (Urhan & Arslankoç, 2021). Yine eğitimin uzaktan çevrimiçi olarak yürütülmesi, birçok öğrencinin imkanlar dolayısıyla eğitimden uzak kalmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda devletin bahsi geçen sorunlara karşı ne gibi önlemler aldığına bakmak gerekmektedir.

Eğitim alanında Millî Eğitim Bakanlığı öncülüğünde devlet ihtiyaç sahibi öğrencilere tablet dağıtımı ve bedava internet hizmeti uygulamaları gerçekleştirilmiş, MEB müfredatının anlatımı için TV yayınları başlatılmıştır. Covid-19 sürecinden etkilenen bireyler açısından oluşturulan sosyal politikalara bakıldığında en dikkat çekici olanı Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın “Sosyal Koruma Kalkanı” adı altında yürüttüğü ve içerisinde çeşitli fonlarla birlikte bağış kalemlerinin de bulunduğu uygulamadır. Bakanlığın “Sosyal Koruma Kalkanı” adı altında yürüttüğü faaliyetlere dair sayısal veriler 1 Mart 2021 tarihli hali ile Tablo 2.’deki gibidir.

Tablo 2. Sosyal Koruma Kalkanı Programı Verileri

Türkiye Geneli		Ödeme Yapılan Hane/Kişi	Miktar (TL)
Sosyal Destek Programı (Hane)	FAZ1	2.111.254	2.111.254.000
	FAZ2	2.316.010	2.316.010.000
	FAZ3	2.061.527	2.061.527.000
Biz Bize Yeteriz Türkiyem	Hane	2.077.365	2.077.365.000
Kısa Çalışma Ödeneği	Çalışan	3.765.541	31.563.334.292
Nakdi Ücret Desteği	Çalışan	2.548.335	10.240.917.966
İşsizlik Ödeneği	Kişi	1.048.409	5.634.259.143
Normalleşme Desteği	Çalışan	3.183.435	4.034.225.189
	Toplam		60.038.892.590

Kaynak: <https://covid19.ailevecalisma.gov.tr/>

Tabloyu özetlemek gerekirse, Covid-19 tedbirleri kapsamında uygulanan “Sosyal Koruma Kalkanı” projesiyle birlikte “Sosyal Destek Programı” içerisinde Faz1 kapsamında 2.111.254 haneye 2.111.254.000 TL, Faz2 kapsamında 2.316.010 haneye 2.316.010.000 TL, Faz3 kapsamında ise 2.061.527 haneye 2.061.527.000 TL yardımda bulunulmuştur. “Biz Bize Yeteriz Türkiyem” bağış uygulaması ile 2.077.365 haneye 1000’er liralık destek sağlanmıştır. Çalışanlar için kısa çalışma ödeneğinden 3.765.541 kişi, nakdi ücret desteğinden 2.548.335 kişi ve işsizlik ödeneğinden 1.048.409 kişi faydalanmıştır. Yine normalleşme desteği ile 3.183.435 kişiye destek sağlanmıştır. İşgücü piyasasına dair bir diğer devlet düzenlemesi ise işverenler açısından kredilere ve faizlere yönelik düzenlemeler ve ertelemeler, yine vergi ertelemeleri gibi birtakım uygulamaların yürürlüğe konulmasıdır.

Devlet, Covid-19 hastalığı taşıyanlara yönelik uyguladığı karantinalarda kamu görevlilerini sahaya sürerek evlerinde karantinada bulunan vatandaşların ihtiyaçlarını gidermek içinde çalışmaktadır. Saha çalışmalarına konu olan uygulamaların büyük çoğunluğunu temaslı taraması oluşturmaktadır. Bu noktada İl Sağlık Müdürlüğü ekipleri tarafından tespit edilen bireyler durumlarına göre hastaneye yönlendirilmekte veya evde takip edilmektedirler. Evde takip işlemi, aile hekimleri tarafından telefon vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir (Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu, 2020). Ek olarak Covid-19 hastalarının ihtiyaca yönelik olarak yoğun bakım ve hasta yatış işlemleri devlet tarafından ücretsiz olarak vatandaşların hizmetine sunulmuştur. Covid-19’a karşı aşı işlemleri devlet tarafından öncelikli gruplara ve kademeli olarak yaş gruplarına ücretsiz şekilde sağlanmıştır, sağlanmaya devam etmektedir. Bu noktada salgına karşı aşı devlet, hükümet ve üst düzey yöneticiler tarafından teşvik edilmektedir.

Son olarak Türkiye’de nüfusa göre doktor ve hemşire sayısının pandemi ile mücadele konusunda düşük olduğu bir gerçektir. Türkiye OECD ülkeleri içerisinde her bin kişiye düşen doktor ve hemşire sayısı açısından en düşük sayıya sahiptir (Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu, 2020) ¹⁴. Bu durum sosyal açıdan sağlık çalışanları üzerinde çalışma süreleri ve şartları noktasındaki yükü göstermek açısından önemlidir.

---

¹⁴ Bkz. <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf>

5. Sonuç

Covid-19 salgını ve neticesinde ortaya çıkan pandemi ortamının dalgası yalnızca sağlık alanını değil, sosyal, toplumsal ve ekonomik alanları da vurmuştur. Ortaya çıkan olumsuz durum karşısında sosyal refah devleti kavramı hatırı sayılır biçimde gündeme gelmiş, devletlerin sosyal yönleri mercek altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Covid-19 salgını karşısında sosyal refah devleti yönünü ne derecede ortaya koyduğu da çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu noktada devlet, ekonomik açıdan vatandaşların yanında olma gayreti içerisine girmiş, yalnızca ekonomik değil toplumsal açıdan da salgının yayılımını kontrol altına alabilmek adına çalışmıştır.

Devletin işçi, işveren ve bütün vatandaşlara karşı ekonomik kolaylıklar sağlaması sosyal yönünün gereğidir. Ancak bu yardımlar ne ölçüde yeterlidir sorusunun cevabı önem arz etmektedir. Birçok bireye ve haneye milyarlarca TL nakit yardımı yapılmış olmasına karşın tek sefere mahsus yardımlar sorunların çözümü noktasında yetersiz kalmaktadır. Birçok iş yeri, özellikle hizmet sektöründe faaliyet gösterenler, işletmeler kapatıldığı için batma noktasına gelmiştir. İş yerlerinin kapanması veya batma noktasına gelmesi aynı zamanda işsizliği tetiklemekte, birçok kişi işsiz kalarak geçimini idame ettirme noktasında zorda kalmaktadır. Bu noktada devletin üreteceği çözümler çok büyük derecede önem arz etmektedir. Devlet, iş yerlerine yaptığı yardımlarla işçi çıkarma yasağına dair düzenlemeler de yapmıştır. Bu düzenlemeler ve uygulamalarında ne derece çözüm sağladığı tartışmalı bir konudur.

Değinilmesi gereken bir başka konu da sağlık çalışanlarının içerisinde buldukları çalışma şartlarıdır. Sağlık çalışanlarının yoğun tempoda ve uzun süreli çalışma göstermeleri sosyal ve bireysel anlamda onların psikolojik ve bedensel yorgunluklarına neden olmuştur. Ancak sosyal anlamda bu durumu ortadan kaldıracak bir hamle devlet tarafından yapılmamıştır. Birçok branşta sağlıkçı ataması yapılmış olsa da sağlık çalışanlarına istifa yasağının getirilmesi, atamaların yeterli sayılara ulaşmadığının göstergesidir. Bu noktada hem istifa yasağı ile sağlık çalışanları baskılanmış hem de yeterli sayıda sağlık personeli istihdam edilmediği için çalışma süre ve şartları olumsuz olmuştur. Dolayısıyla sağlık sektörü açısından devletin yeterli sayıda personel istihdam etmesi gerekmektedir. Buna karşın şehir hastanelerinin yatak kapasitesi ve birçok özel hastanenin pandemi hastanesi olarak ilan edilmesiyle birlikte yoğun bakımlarda ciddi olacak derecede yatak sıkıntısı yaşanmamıştır.

Son tahlilde salgının ve pandeminin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik sorunlar ciddi durumlara ulaşmıştır. Bütün sorunların çözüme kavuşması açısından pandemi sürecinin ortadan kalkması ve normal yaşam koşullarına geçilmesi gerektiği ortadadır. Aksi bir durumda küreselleşmenin de etkisi ile küresel düzeyde ve ulusal düzeyde ekonomik sorunlar ve sosyal sarsıntılar sebebiyle hiçbir devlet için mevcut durum uzun dönemli yürütülebilir bir süreç olmayacaktır.

Kaynakça

- TDK, Salgının Terimlerini Arıyor: Pandemi, Filyasyon, Entübe... (13.07.2021). 29.08.2021 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/tdk-salginin-terimlerini-ariyor-pandemi-filyasyon-entube-galeri-1528390> adresinden alındı.
- Akbal, İ. (2003). Liberal-muhafazakar demokratik devlet: neo-liberal devlet. *Düşünen Siyaset*, S:17. 243-262.
- Akbal, İ. (2017a). *Siyasetin Temelleri-Klasik Kuramlar. Siyaset Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Yay, 25-78.
- Akbal İ. (2017b). *Sivil Toplum*, Konya: Çizgi Yay.
- Akbal, İ. (2011). Doğa hukukçularında hegel'e sivil toplum devlet ilişkileri: sivil toplumun siyasal anlamından kurtuluşu. *Muhafazakar Düşünce*. 39-61.
- Akıncı, A. (2012). Modern ulus devletlerin doğuşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (34), 61-70.
- Aktan, C. C. (1995). Klasik liberalizm, neo-liberalizm ve libertarianizm. *Amme İdare Dergisi*, 28(1), 3-32.
- Altın, A. (2019). *Kamu Hizmeti (Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite)*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Aydın, M. K. & Çakmak, E. E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri. *Bilgi* (34), 1-19.
- Aysan, M. F. (2020). Bildiğimiz Refah Devletini Yeniden Düşünmek: COVID-19 Pandemisi ve Sonrasında Sosyal Politikalar. M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut (Dü) içinde, *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* (ss. 669-687). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

- Batur, B. (2011). Sosyal devlet bağlamında sosyal politika ve projelerin sosyolojik bir incelemesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. Archives Européennes de Sociologie, 2(2), 221-258.
- Covid-19 Nedir? (2020, Temmuz 20). 01.09.2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden alındı.
- Türk Tabipleri Birliği Covid-19 Danışma ve İzleme Kurulu (2020). Covid-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu. Türk Tabipleri Birliği.
- Covid-19 Tedbirleri. (2021, Mart 01). Sosyal Koruma Kalkanı. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 27.08.2021 tarihinde <https://covid19.ailevecalisma.gov.tr/> adresinden alındı.
- Çevik, H. H. (2010). Kamu Yönetimi Açısından Son Yüzyılda Devletin Değişen Rolü. Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Ve Hizmeti, VII. Kamu Yönetimi Forumu (VII. KAYFOR) Bildiri Kitabı (ss. 38-45). içinde Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Demirbilek, Y., Pehlivan Türk, G., Özgüler, Z. Ö., & Alp Meşe, E. (2020). COVID-19 outbreak control, example of ministry of health of Turkey. Turkish Journal of Medical Sciences (50), 489-494.
- Develi, H. (2020). Dilimize bulaşanlar. Türk Dili Dergisi, CXVIII(821), 4-9. 25.08.2021 tarihinde <https://www.tdk.gov.tr/icerik/basindan/dilimize-bulasanlar/> adresinden alındı.
- Durdu, Z. (2009). Modern devletin dönüşümünde bir ara dönem: sosyal refah devleti. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)(22), 37-50.
- Heywood, A. (2014). Siyaset Teorisine Giriş. (H. M. Köse, Çev.). (10. baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kapani, M. (2019). Politika Bilimine Giriş . (58. baskı). Ankara: Serbest Akademi.
- Karaca, C., & Çam, Y. (2019). Türkiye’de sosyal devlet anlayışının değerlendirilmesi. Maliye Dergisi (176), 72-97.
- Kılıç, Y. (2014). Hobbes, Locke ve Rousseau'da "doğa durumu". Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi (2), 97-117.

- LePan, N. (2020, Mart 14). Visualizing the History of Pandemics. 01.09.2021 tarihinde <https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/> adresinden alındı.
- Özdemir, S. (2010). Başlangıcından günümüze refah devletlerinde sosyal harcamaların analizi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (50), 153-204.
- Özer, M. A. (2008). Etkin ve verimli kamu yönetimi için ekonomik ve siyasal bakış. Verimlilik Dergisi. (4), 49-86.
- Salgın. (2019). Türkçe Sözlük (11. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tannenbaum, D. G. (2019). Siyasi Düşünce Tarihi (12. baskı). (Ö. Orhan, Çev.) Ankara: Serbest Akademi.
- Tayyar, A., & Çetin, B. (2013). Liberal iktisadi düşüncede devlet. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 14 (1). 107-120.
- Türk, A., Ak Bingül, B., & Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. Gaziantep University Journal Of Social Sciences (Özel Sayı), 612-632.
- Uçar, M., & Kıdemli, M. (2021). Türkiye'de Covid-19 Hasta Vaka Sayısı, VIX Endeksi, Dolar Endeksi ile Seçilmiş BIST Sektör Endeksleri Arasındaki İlişki: ARDL Modeli. Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi Özet Bildiri Kitabı (s. 80-83). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi.
- Urhan, G., & Arslankoç, S. (2021). COVID-19 pandemi sürecinde sosyal politika ve yerel yönetimler: istanbul ilçe belediyeleri örneği. Çalışma ve Toplum, 2(69), 945-980.
- World Health Organization. 03.09.2021 tarihinde <https://covid19.who.int/table> adresinden alındı.
- Yay, S. (2014). Tarihsel süreçte türkiye'de sosyal devlet. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(9), 147-162.
- Yılmaz, O. (2001). Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları. Ağustos 24, 2021 tarihinde <http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/XiSiu+KamuYnetimiReformuGenelEilimlerVelke.pdf> adresinden alındı.